

0

ZÁKLADOVÉ
DIALEKTOLOGIE
ČESKOSLOVENSKÉ.

KTERÉŽ SEPSAL

ALOIS VOJTĚCH ŠEMBERA,

VE VÍDNI.

NÁKLADEM SPISOVATELOVÝM.

1864.

1. Různořečí Domažlické.

Různořečí Domažlické má průchod blíž hranic bavorských okolo Domažlic, Nové Kdyně a Koutů u lidu, jenž kromě zvláštní řeči posud i zvláštní kroj zachoval. Rozeznává se od češtiny obecné a od podřečí západního vůbec takto:

a) Hlásky a formy mluvnické.

Poslední slabika slova, kterýmž se v řeči činí přestávka, zvláštním způsobem se protahuje, a slabika předposlední, jestli dlouhá, sama sebou se krátí, na př.: Mamô! zažiňte tu kravû! Kam pak detê? Co budete dělât? Tak mluví se zde onde i v Prachensku a na Zbirožsku;

přídech *h* v násloví před *a* a *u* jest obecný: handěl (anděl), hulice (ulice), hutikal (utikal), huzdář (uzdář), vyhučít (vyučiti), huváz (uvázl), hale (ále), hudělá (udělá), haby (aby), Hanton (Anton) a j. Mimo to klade se *h* před *n* a *r*: hníže (níže), hnízko (nízko), hrys (rys) a před *d* místo *k*: hdo (kdo), hdy (kdy), hdyž (když), hdyt (kdyt), kteréž *h* za *k* slyšeti také na východní Moravě a na Slovensku;

í v 3. osobě přítomného času klade se pravidelně místo *ej*: děti se modlí, šaty šumí (šustí), vojáci muší (musejí); zároveň ale chybě: voni shání (m. shánějí), zvoníci vyzvání, ano i voni ví (m. vědí) a voni jí (m. jedí). Jako na Domažlicku, klade se *í* místo *ej* také u Bystrého a Vojnova Městce na moravských hranicích a u Bystřice pod Pernšteinem, u Žďáru, u Telče a zde onde okolo Hranic na Moravě;

a proti obyčeji v jiných krajinách českých protahuje se v některých slovích: spál (spal), popád (popadl), vostál (ostal), hnál (hnal), čás, tám, naši a váši v akkus. sing. žensk. pohl. a naše, vaše v nom. a akkus. plur.;

jakési *ae*, podobné Zvolenskému na Slovensku, klade se za *a*: daem (dám), paen (pán), baet se (báti se), žaet (žáti), maeso (maso);

e klade se za *a*: teky (také), meškery (maškary), behno (bahno), vzal (vzal), deji (dají)¹⁾; za *ě*: dedek (dědek), nedele (neděle), vedal (věděl), beží (běží); za *i* v subst. ž. p.: věce (věci), radostě (radosti); za *o*: demu (domů), delu (dolů) a za *y*: kobela (kobyly), belo (bylo). Též se vkládá *e* před *r* co polohláska: serce (srdce), sernec (srnec), kerk (krk), jak to činí i Podkrkonošané u Vysokého;

i klade se místo *e* v genit. subst. ž. p. na *e*: do Stráži (do Stráže), do neděli (do neděle), a v množn. počtu imperat. časoslovna *u a ím*, jako na Moravě: sednite (sedněte), vezmite si chleba a p.; vsouvá se ve slovích: hřibet (hřbet), hřibitov (hřbitov) a

¹⁾ S tím porovnej dativ nem (nám) a vem (vám) ve spisech XIV. století.

vysouvá se mezi dvěma spoluhláskami: peňze (peníze), séňce (světnice), stolce (stolice), silňce (silnice), pšeňce (pšenice), paňmáma (panímáma), paňteta (paníteta), ml'nář (mlynář), lacny (laciny). Kteréžto vysouvání hlásky *i* shledává se také na Zbirožsku, v některých slovích ve východních Čechách a v jiných ve Znojemsku na Moravě;

i klade se za *á* v minulém čase: von se votřís (otřásl se), smíl se (smál se), huvíz (uvázl), co se dílo (dalo); za *e* též v min. čase: humřil (umřel), pršilo (pršelo), von míl (měl), chtíl (chtěl), slyšíl (slyšel), vědíl (věděl), držíla (držela), ležíli (leželi), vidíli (viděli), jídlí (jedli); i také v jiných slovích: pína (pěna), dívčí (děvče), Hančí (Anče), Kačínka; místo *i* v zájmenech: jích (jich), jím, jími¹⁾; konečně místo *é* a *ý* v jménech přídavných: pěkní dítě, černí plášť, mladí pán, koupil to za půl zlatího;

jotované *i* zde onde po hláskách retních: deset mjil (mil), pjít (píti), von ho zabjil (zabil); (Viz Růžnořeči Lužnické.)

u za *y* v časoslově bul (byl), buli (byli) okolo Chodova²⁾. V některých místech říká se také: buel, bel a bž. V Soběnově v Budějovicku slyšeti i buol;

ou za *u* v minulém čase časoslov: oboul se (obul se), ohnoul (ohnul), prasknoul (praskl), jakož se mluví i zde onde na východní Moravě;

ú za *ou* v koncovkách: klobúk (klobouk), voni sú (oni jsou), za bílú zdí, sejdú se v húterý; také někdy ve kmeně: kúsek (kousek) dlúho, slúžící;

ej v minulém čase za *y*: mejl (myl), humejl se (umyl se), krejl (kryl);

ď za *d*: potaď dotaď (odtud dotud), dosiď posíď (posud dosud);

t za *ď* v imperativu: pot (pojď), potte (pojdte), nechot

¹⁾ Tuto zvláštnost připomíná již také J. Blahoslav ve své Gramatice české.

²⁾ Bul říká se v těchto vesnicích: v Újezdě, Babyloně, Bořicích, Draženově, Havlovicích, Klíčově, v České Kubici, Chodově, Luženicích, Mrdákově, Nevolicích, Postřekově, Petrovicích, Pažežnici, Spanově, Stráži a Tlumačově. Obyvatelům těchto vsí přezdívali sousedé: Buláci.

(nechoď). Totéž slyšeti také jinde v západních a středních Čechách, jmenovitě na Zbirožsku;

chc neb *šč* za *šť*: chčestí neb ščestí (šťestí), nechčestí (nešťestí), chčebetat (šťebetati), došč, došť neb dešč (dešť). I toto *chc* jde po různu až ke Zbirohu;

ch střída se s *k*: vichýř a vikýř, Chodov a Kodov, Choušsky a Koroušky, skovat a schovat;

l vysouvá se před vokály: Kíčovo (Klíčov u Domažlic), Tumačovo (Tlumačov); klade se za *v* ve slovích: sloboda a slobodný a za *r* vůbec jako jinde v Čechách: lichtář (richtář), falář (farář), levír (revír), lejstřík (rejstřík);

n klade se za *m*: kan (kam), tan (tam), veznu (vezmu, jako na Hané), ven (vem, vezmi), zankni (zamkni), sednnásob (sedmnásob); též za *n*: za nadra (za ňadra), nakej pantl (nějaká tkanice), neco (něco), nehdo (někdo), a přesmykuje se ve slovích: pinvice (pivnice), penvý (pevný) a přimnút (přijmouti);

r místo *ř* ve slovích: parez (taktéž na Zbirožsku), rezat a tratar (trakař);

v klade se za *ch*: levký (lehký), vlvký (vlhký), a odmítá se před *š*: šelijaký (všelijaký), šecko (všecko), šak (však);

ovo v místních jménech za *ov*, jako v Opavsku a zde onde na Slovensku: Mnichovo (Mnichov), Střekovo (Střekov), ano i Houjezdo (Újezd);

dativ množn. p. substantiv, vyjímajíc subst. na *a* a některé na *e*, končí se na *om*: dubom, lidom, dětom, jeslom, věcom;

bezživotná statná jména středn. pohl. na *e* mají přírostek jako životná: líce, lícete, líceti, slunce, sluncete, slunceti, a statná jména na *i* skloňují se podle dnešní: psaní, psaního, psanímu, kamení, kameního, huhlí, huhlího, což slyšeti i na Zbirožsku;

instrumentál duálu mužských a středních jmen končí se na *oma*: prsoma, kolenoma, ramenoma, křídloma;

v nom. množ. p. adjektiv mění se široké souhlásky *h*, *ch*, *k*, *r*: draží, hluší, vysocí, dobří; však v komparativu nemění se: divokejší, hezkejší, suchejší, bystřejší, dobřejší;

zájmeno *je* v akkus. sing. středního pohlaví klade se pravidelně: kde jest dítě? jděte pro ně; víno jest dobrý, pijte je. Tak mluví se také pod Jihlavou k Telči na Moravě;

před zájmeno *ten*, *ta*, *to* klade se *tu*: tuten, tuta, tuto, tutoho, tutomu, tutej a t. d.;

předslovce *po* klade se za *pro*: přichvát po kozu (pospíšil pro kozu), poslal po sedláka (pro sedláka);

předslovce *z* zdvojnásobuje se: ze z pole, ze z Domažlic.

b) Zvláštní slova.

Slova zvláštní, obecná v Domažlicku i také v Klatovsku, jsou: dřevo (strom lesní), vědro (konev), mukař (krupař), tepřiva (teprva) ¹⁾, calta (houska), voďr, (odr, patro), mžiknút (mrknouti), mladá hus (jako v Praze, kaltoun), vrkoč (rulík), spolčata (dvojčata), skadlen (přadénko), plechař (klempíř), dav lidu (houf), veselka neb svarba (svadba), odpolodue, dopolodue, řeřáb (jeřáb), krb (ohniště), hřeb (hřebík), nastřádat (nashromáždit), bedle (vedle), chutě (rychle), příloh (úhor, jako na Ostravici); v Domažlicku jsou slova obecná: stoka (potok), čtát (čítati), dráha (stezka), kočky neb krákorky (šišky neb šáchy), dvírce (dvířka), mochůrka (měchůrka), vlasný (vlastní, jako v Opavsku), heřmánek (rmen), kukalka (žežhulka), Manka (Marie), kalouny (tkanice), plena (lůtkuše), čovek, čouk (člověk), zandavačka (zátku u lahve), podvazek (přadeno), kopa (pásmo), chvůje neb sosna (borovice), vycuknút (vytáhnouti), třepnút (udeřiti, třep ho do hřibetu), od svitu do mraku (od svítání do smrkání), šírá se (nastává soumrak), dědina (pole v celosti, též vesnice), pole (jen malé rozdělené kusy), suden neb mísník (polička na mísy), břitov (řbitov, hřbitov), vejmluvy (výměnek), kolmaha (kolečko), župan (sedlský šerkový kabát), škorně (boty), popysk (típec), vůje (oj), husman (houser), korec (strich), úvar (trávník), ručhat (mačkat, na př. papír), selný (silný), kálat parezy (štípat), sednút na kňň (na koně), drahně času (dlouho), zrovna dost (velice, vysoce, na př. mám tě rád zrovna dost), není možná (nanejvýš, plná míra, na př. taký capart (křik) bul mezi nimi, až není možná), v hlavě se mu popudilo, myšlénky mu spadly (zbláznil se), jít hejtu (na návštěvu), kda jsi byl (kdes byl),

¹⁾ Slovo tepřiva, též slova klíba (chleba), chtíl (chtěl), míl (měl) a p., jsou také v obyčeji u Volyně na Staších, u tak řečených Stacháků.

nemám kda (nemám kdy), cintovat (třásti se zimou), strachno (strašno), jou (ano, v Klíčově), narodil se na ošklivei (t. nikdo ho nemá rád), zvoní mu v uších (zní mu v uších, též jinde v západních Čechách a na Slovensku); jedenmecítma, dvamecítma atd. po staročesku, však jen zřídka, na př. v Domažlicích: zvoní třimecítma (ve 3 hodiny), zvoní čtyrmecítma (klekání; v Prachensku užívá se týchž čísel při počítání ryb); též některá slova na Moravě obyčejná: lichva (drůbež), krejčír (krejčí), bečvář (bednář), mħla (mlha), lože (postel), psina (zimnice), smít se, rozesmít se (smáti se, rozesmáti se), hyu (tam), hynle (tam hle), přeč (pryč), mozika (musika).